

Bestaat dyslexie?

Bestaat dyslexie?

En is het een relevante vraag?

Bas Levering (red.)

u i t g e v e r i j

SWP

Bestaat dyslexie?

En is het een relevante vraag?

Bas Levering (red.)

ISBN 978 90 8850 995 7

NUR 848

BISAC EDU026020

THEMA VFJR3

© 2020 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Inhoud

Voorwoord	7
1 Intro – Bas Levering	9
2 Bestaat dyslexie? Een historische verkenning – Marjoke Rietveld-van Wingerden	15
3 Wat zegt het lezend brein over dyslexie? Het antwoord van de neurowetenschap – Milene Bonte	21
4 Dyslexie is een leesprobleem en geen stoornis – Anna M.T. Bosman	29
5 Tumult in dyslexieland – Chris Struiksmā	37
6 Dyslexie, ‘andere’ leesproblemen en andersdenkenden – Kees van den Bos	45
7 Dyslexie bestaat, maar het protocol en het primair onderwijs moeten op de schop – Aryan van der Leij	53
8 Dyslexie als wetenschappelijke constructie – Ludo Verhoeven	61
9 Slotakkoord – Bas Levering, Ria Balm en Loes Nijland	69
De auteurs	77

Voorwoord

In de zomer van 2019 was ik een aantal malen te gast in het Radio1-programma *Spraakmakers* voor een zogeheten *Spraakmakers' Special*. Op 25 juli was mijn gesprekspartner Aliëtte Jonkers van *Follow the Money* en de aanleiding was het artikel 'Leven van leesproblemen: welkom in de dyslexie-industrie'. Gaandeweg de discussie merkte ik op dat ik het sterke vermoeden had dat veel verwarring in het veld veroorzaakt werd door verwarring in de wetenschap en ik heb toen een oproep gedaan om daar helderheid in te brengen. De betrokken wetenschappers zouden daar in een onderlinge discussie toch uit moeten kunnen komen, was mijn overtuiging. In de ontwikkeling van wetenschappelijke kennis spelen verschillen in opvatting een belangrijke rol, maar in de schoolpraktijk en in de hulpverlening moet men wel weten waar men aan toe is.

Prof. Anna Bosman van de Radboud Universiteit in Nijmegen reageerde per e-mail positief op de oproep en gaf te kennen dat ze aan zo'n bijeenkomst graag mee zou doen. Ook bij andere hoofdrolspelers in het dyslexiedebat, die ik vervolgens polste, bleek het enthousiasme om een bijdrage te leveren uitgesproken groot. Dit alles resulteerde in een congres op 17 december 2019 in Spant! in Bussum onder de titel 'Bestaat dyslexie? En is het een relevante vraag?' Daar zou het dus gaan over de fundamentele wetenschappelijke vragen, maar ook over de relevantie van die vragen. Want wat relevant is in de wetenschap is dat niet altijd voor de praktijk.

Acht wetenschappers uit Nederland en twee uit Vlaanderen presenteerden hun onderbouwde visies. Tachtig toehoorders, veelal uit de praktijk, stelden hun vragen of mengden zich actief in de discussie. Een praktijkpanel van twee leden hielp de discussie gericht te houden. Als wetenschappers de kans krijgen om naar elkaar te luisteren en zich echt in elkaars standpunten te verdiepen, blijken de verschillen in opvatting vaak veel kleiner dan vooraf gedacht.

Het Intro wordt gevormd door het artikel dat ik voor *Pedagogiek in Praktijk Magazine* schreef en dat diende als uitdaging aan de sprekers. Dan volgt een historische verkenning van de dyslexieproblematiek door dr. Marjoke

Rietveld-van Wingerden, die teruggaat tot in de negentiende eeuw. Prof. Milene Bonte formuleert vervolgens het antwoord van de neurowetenschap op het dyslexieprobleem. Prof. Anna Bosman benadrukt dat het bij dyslexie om een leesprobleem en uitdrukkelijk niet om een stoornis gaat. Dr. Chris Struiksma overziet het tumult in dyslexieland en licht de aanpak van het NKD (Nederlands Kwaliteitsinstituut Dyslexie) toe. Prof. Kees van den Bos besteedt naast ontwikkelingen in eigen land aandacht aan het debat tussen de Engelse wetenschappers Julian Elliot en Rod Nicolson. Volgens prof. Aryan van der Leij bestaat dyslexie wel degelijk, maar zijn zowel het Protocol Dyslexie Diagnostiek en Behandeling 2.0 als het onderwijs aan een grondige revisie toe. Prof. Ludo Verhoeven geeft een nauwgezette analyse van dyslexie als wetenschappelijk constructie, schetst de grondlijnen van een aanpak van de problematiek en specificeert de rol van de orthopedagoog. Samen met Ria Balm en Loes Nijland teken ik voor het Slotakkoord, waarin we terugkeren naar de oorspronkelijke vragen: ‘Bestaat dyslexie? ... en is het een relevante vraag?’

Bas Levering

1 Intro

Bas Levering

In de schoolpraktijk bestaat grote verwarring over dyslexie. Heeft het een genetische oorzaak, een neurofysiologische of komt het vooral door slecht leesonderwijs? Wetenschappers verschillen hierover sterk van opvatting en belasten daarmee de praktijk. Om over de dyslexie-industrie nog maar te zwijgen. Het onderzoek naar de dyslexie-industrie van Aliëtte Jonkers en Siem Eikelenboom van *Follow the Money* (2019) heeft flink wat beroering teweeggebracht. Het maken van woekerwinsten in de geprivatiseerde gezondheidszorg kan hoe dan ook op grote verontwaardiging rekenen. Als het om de dyslexie-overdiagnoses gaat, heeft het VARA-televisieprogramma *Rambam* (10 februari 2016) de manier waarop er in het Nederlandse onderwijs met leesproblemen wordt omgegaan al te kijk gezet. Volgens de programmamakers was er sprake van grootschalige fraude met dyslexieverklaringen. Getoond werd hoe gemakkelijk het was om zo'n verklaring afgegeven te krijgen. De brief waarin toenmalig onderwijsminister Bussemaker en staatssecretaris Dekker op de uitzending reageerden, maakte in de eerste alinea melding van het feit dat de aan de minister uitgereikte verklaring *wel* nep was (Ministerie van OCW, 2016). Op 23 december 2016 deed ik in een blog de oproep om eindelijk eens alle problemen rond dyslexie op tafel te leggen (Levering, 2016). Sindsdien zijn er alleen maar problemen bij gekomen.

Het probleem van de woekerwinsten is heel lastig aan te pakken. De privatisering van overheidstaken, die in de strijd tegen de economische crisis in de jaren tachtig is ingezet, heeft allerlei niet te compenseren negatieve bijeffecten veroorzaakt. De privatisering van de woningbouwcorporaties van begin jaren negentig leidde ertoe dat er in Hongarije gebouwd werd omdat daar mooie rendementen te behalen waren. De oorspronkelijke, veel lastiger te financieren opgave, het beschikbaar stellen van sociale huurwoningen in eigen land, werd ronduit verzaakt. Als dyslexiebedrijven kinderen met ernstige leesproblemen tegen redelijke kosten verder helpen, voldoen ze

aan hun maatschappelijke opdracht. Of ze daarbij mooie winsten weten te maken, is hun zaak. Probleem is dat concurrentie in de 21^e-eeuwse variant van het kapitalisme niet tot lagere prijzen leidt voor de consument, maar de prijzen juist opdrijft. Sinds de invoering van de Jeugdwet in 2015 en de overdracht van jeugdzorgtaken – inclusief de specialistische psychiatrische zorg – aan de gemeenten, is de zorg hoe dan ook anders georganiseerd. Ido Weijers heeft in de afgelopen jaren, vooral ook in de *NRC*, keer op keer laten zien hoe desastreus de zogeheten transitie heeft uitgepakt. Bij de rijksoverheid zien we nog geen glimp van een beweging die er op zou kunnen duiden dat men van plan is op zijn schreden terug te keren.

Problematische over- én onderdiagnosticering

Iedereen is het erover eens dat er sprake is van overdiagnose. Drie tot vijf procent van de kinderen zou echt dyslectisch zijn, terwijl het dubbele aantal kinderen als dyslectisch wordt gediagnosticeerd. Er zijn scholen waar 30 procent van de kinderen als dyslectisch gelabeld is. Volgens de directeur van het Nederlands Kwaliteitsinstituut Dyslexie (NKD) verwijst een vijfde tot een kwart van de basisscholen meer kinderen door voor dyslexiezorg dan nodig is. De onderdiagnose van ook nog eens een kwart van de scholen is vanzelfsprekend evenzeer problematisch. Op scholen met kinderen van witte hoogopgeleide ouders zitten aanmerkelijk meer kinderen die in het bezit zijn van een dyslexieverklaring dan op scholen met kinderen van laagopgeleide ouders met een migratieachtergrond. Het hele onderwerp trekt ook sterk de aandacht, omdat de Nederlandse score op de PISA-lijst (een vergelijking van de schoolprestaties van 15-jarigen in twintig rijke landen) al jaren een dalende lijn vertoont.

De achtergrond van de overdiagnose is wel zo'n beetje bekend. Er wordt vooral door ouders druk uitgeoefend. De inventarisatie die Loes Nijland en ik in het kader van de voorbereiding op het NVO-congres over diagnose-druk van 31 januari 2014 maakten, bood een rijke inkijk, ook in de manier waarop professionals met de druk omgaan. Een label levert het voordeel op dat kind noch ouders op de zwakke lees- en schrijfprestaties kunnen worden aangesproken. De kosten van diagnostiek en behandeling kunnen

tegen de 4500 euro bedragen. Op de huidige regeling, die inhoudt dat een dyslexieverklaring het recht geeft op extra tijd bij examens, is wel het een en ander aan te merken. Het beroepsprofiel van veel universitaire en hbo-studies veronderstelt dat de toekomstige professional snel kan lezen en vlot kan rapporteren.

De huidige omgang met dyslexie in het onderwijs is een consequentie van de introductie van het stoornissendenken in de orthopedagogiek vanaf de tweede helft van de jaren tachtig. Sindsdien is het *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM) al drie maal herzien. In de DSM-5 uit 2013 – de eerste die een Nederlandse vertaling (2014) kent – komt de term dyslexie niet meer voor. De stoornis komt aan de orde in het hoofdstuk ‘Specifieke leerstoornis’. Als de achterstand bij het lezen erg groot is en er geen (belemmerende) comorbiditeit is, wordt wel van *ernstige enkelvoudige dyslexie* (EED) gesproken. Ook in dat geval is het probleem van het gebruik van de term stoornis, dat de leek al snel denkt dat het bij leesproblemen om iets genetisch gaat of om iets in de hersenen. Het feit dat wetenschappers sterk van opvatting verschillen over de vraag of leesproblemen een genetische of een neurofysiologische basis hebben, schept een verwarring die om opheldering schreeuwt. Wetenschappers mogen die verwarring niet laten voortbestaan.

Wetenschappers mogen de verwarring niet laten voortbestaan

‘Bestaat dyslexie?’ is een van de vragen die we op onze conferentie in december gaan beantwoorden. Men kan zich afvragen of ‘de vraag of dyslexie bestaat’ wel zo relevant is. Er zijn dyslexie-experts die claimen dat met voldoende oefening het probleem als sneeuw voor de zon verdwijnt. Het optreden van lees- en spellingsproblemen zou vooral te wijten zijn aan het feit dat er tegenwoordig veel te weinig geoefend wordt in de groepen 3 en 4 van onze basisscholen. Er zijn experts die zelf methoden ontwikkelden waarvan ze de effectiviteit in onderzoek hebben vastgesteld. Als die experts gelijk hebben, dan kan de practicus aan het werk. Praktisch relevant of niet, wij gaan de vraag of dyslexie bestaat nauwkeurig stellen en beantwoorden. Het antwoord op de praktische vraag of intensief oefenen het dyslexieprobleem

doet verdwijnen, lost overigens niet alle praktische problemen op. Wat doen we met de kinderen die om goed te leren lezen en spellen die intensieve oefening helemaal niet nodig hebben? Kan die omvangrijke groep van delen van het geïntensiveerde programma worden vrijgesteld en worden bediend met een ‘verrijkings’programma?

Het wetenschappelijk gebakkelei over de vraag of dyslexie bestaat, is zeer demotiverend voor kinderen die het label hebben verworven en hard oefenen om achterstanden weg te werken. In een zoektocht naar een goede aanpak van het dyslexieprobleem moet de psychosociale betekenis van het label nauwgezet meegenomen worden. Labels kunnen inderdaad zowel bevrijdend als belastend zijn. Kinderen mogen nooit met hun stoornis worden geïdentificeerd. In de pedagogische relatie tussen leraar en leerling is een stoornis perifeer. De behoefte aan een label kan onder andere worden verklaard uit het feit dat dyslectische kinderen niet voor dom gehouden willen worden. Die behoefte is begrijpelijk en terecht, als maar duidelijk is dat domme kinderen evenmin als domme kinderen tegemoet getreden willen worden.

Onder wetenschappers is allerlei kritiek op het door L. Blomert in 2006 ontwikkelde en in 2013 herziene protocol (Blomert, 2013). De een vindt dat een IQ-test geen onderdeel van het testmateriaal zou mogen uitmaken. Een ander is van oordeel dat het bij de diagnose dyslexie om een absoluut oordeel zou moeten gaan en niet om het relatieve uitgangspunt dat per definitie 10 procent van de kinderen hulp zou moeten krijgen. Stoornissen zijn hoe dan ook geen absolute gegevens, omdat ze nu eenmaal bestaan bij de gratie van maatschappelijke waarderingen. Dat de groeiende behoefte aan de diagnose ADHD ingegeven kan zijn doordat aan kinderen in onze tijd minder ruimte geboden wordt waardoor kinderen die vroeger gewoon ‘druk’ genoemd werden vandaag de dag een stoornis wordt toegedicht, is gemakkelijk te begrijpen. Maar ook bij leesproblemen is er een maatschappelijke norm in het geding. Ze bestaan alleen maar doordat de samenleving van kinderen verwacht dat ze leren lezen.

Op dit moment wordt er onder coördinatie van het Nederlands Jeugdinstituut aan een nieuwe vakinhoudelijke richtlijn gewerkt en werkt het Nederlands Kwaliteitsinstituut Dyslexie aan een nieuwe aanpassing van het protocol voor de vergoede zorg. Het is niet uitgesloten dat het protocol

nog complexer zal worden dan het al is. De roep om een aparte functionaris die zou moeten uitmaken of het kind extra specialistische ondersteuning verdient, of moet kunnen worden voorzien van extra steun door het onderwijs, maakt van het hele fenomeen een glibberige aangelegenheid. Reeds nu komen aan de diagnostiek zeer gespecialiseerde professionals te pas: BIG-geregistreerde GZ-psychologen of orthopedagogen-generalist. Een aantal gemeenten is al tot de aanstelling van een onafhankelijke poortwachter overgegaan. Als het zo moeilijk is om vast te stellen of er sprake is van dyslexie, dringt zich hoe dan ook de vraag op of het wel bestaat.

De ministers De Jonge en Slob maken zich minder druk dan je zou mogen verwachten

Het recente onderzoek van *Follow the Money* heeft een aantal nieuwe pijnlijke kwesties aan het licht gebracht. Bij het NKD, het kwaliteitsinstituut dat de overheid adviseert over dyslexie, zitten in de gremia die de onafhankelijkheid zouden moeten waarborgen vooral personen met banden met behandelaars of personen die zelf behandelaar zijn. Minister van WVC De Jonge en minister voor OCW Slob benadrukken in de beantwoording van vragen over *De dyslexie-industrie* dat het bij het NKD om een brancheorganisatie gaat en zeggen expliciet het instituut niet als onafhankelijk instituut te beschouwen. De ministers maken zich over een aantal kwesties gewoonweg minder druk dan je zou mogen verwachten. Zo schrijven ze, om één voorbeeld te geven: 'Trainingen die zich erop richten om kinderen zo snel mogelijk te verwijzen naar de zwaarste vorm van dyslexieondersteuning vinden wij absoluut onwenselijk.' (Ministerie van OCW, 2016). Ik verlang in het geval van dergelijke delicten van ministers de uitgesproken ambitie om aan het bestaan van zulke trainingen een einde te maken.

Er wordt op allerlei manieren aan gewerkt om de al jaren bestaande problemen rond de aanpak van dyslexie het hoofd te bieden. Dat moet vooral gebeuren, maar ik ben er absoluut niet gerust op dat die inspanningen ons wat dat betreft veel verder gaan brengen. Mijn ambitie is bescheidener. Ik wil graag de wetenschappelijke hoofdrolspelers bij elkaar halen om over een aantal fundamentele kwesties door te discussiëren. Daarop hebben

allen die in dit land met dyslexie van doen hebben recht, maar vooral de kinderen en de ouders. Discussie over fundamentele kwesties kan een aantal storende misvattingen die bij leken hebben postgevat, uit de wereld helpen. De beide ministers doen in hun brief hoe dan ook nogal laconiek over de verschillende ‘meningen’ (sic!) die in het veld en de wetenschap leven. Het moet echt mogelijk zijn om een aantal beslissende experimenten voor te stellen waarmee die verschillen in opvatting voorgoed de wereld uit te helpen zijn.

Literatuur

- Blomert, L. (2013). *Nieuwe evidentie ten behoeve van Protocol Dyslexie Diagnostiek en Behandeling 2.0*. Geraadpleegd via bit.ly/2lq1kkF.
- Jonkers, A. & Eikelenboom, S. (2019, 1 juni). Leven van leesproblemen: welkom in de dyslexie-industrie. Geraadpleegd van ftm.nl/artikelen/dyslexie-industrie?share=1.
- Levering, B. (2016, 23 december). En dan nu echt alle problemen met dyslexie op tafel. Geraadpleegd van blog.pedagogiek.nu/blog/2016/12/23.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016, 22 april). *Kamerbrief met een reactie op de uitzending van Rambam over dyslexieverklaringen*. Geraadpleegd via bit.ly/2myemga.
- Rambam (2016, 10 februari). Uitzending over onderzoek naar grootschalige fraude met dyslexieverklaringen onder studenten. Bekeken op npo3.nl/rambam/10-02-2016/VARA_101378112.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2019, 15 juli). *Antwoord op vragen van het lid Peters over de dyslexie-industrie*. Geraadpleegd via bit.ly/2mzbwre.